

Krik po etičnem

✍️ Jože Trontelj

Mnogo ljudi je danes prepričanih, da je v ozadju svetovne gospodarske in ekološke krize moralna kriza civilizacije. V Sloveniji je takih ljudi morda več kot drugod. O tem sklepam po nenavadno veliki žeji po etičnem dialogu med Slovenci – tako jo ocenjujejo tudi moji kolegi v Mednarodnem odboru za bioetiko Unesca (IBC). Kriza ugleda vrednot je nedvomno sokriva za marsikaj, kar gre v svetu narobe in celo ogroža civilizacijo. Pri nas je bilo negativnega dogajanja v zadnjih desetletjih veliko in del krivde je mogoče pripisati brezobzirnemu neoliberalizmu, ki mu je opiranje na etiko tuje.

Ogrožena civilizacija

V gospodarskem in finančnem svetu, pa tudi sicer, smo že veliko zamudili. Po uradni doktrini izpred dveh desetletij naj bi iz slovenskih šol izločili vzgojo in se v celoti posvetili izobraževanju. To se sicer nikjer ni v celoti zgodilo, saj je eno nemogoče ločiti od drugega. Vendar smo na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti opozorili na potrebo, da se privzgajanje etičnih vrednot v primer- ni obliki vrne v šole. Opozorilo temelji na dognanjih znanosti.

Zgodnja vzgoja

Več znanstvenih disciplin ponuja nova spoznanja, pomembna za vzgojo

otrok. To posebno velja za vede o možganih, ki so nam prinesle ne samo novo razumevanje razvoja otrokovih možganov, ampak tudi več možnosti za oblikovanje duševno zdrave, moralne osebnosti. Danes vemo, da učence izkušnje v zgodnjih letih življenja dobesedno preoblikujejo možganske nevrone in njihove povezave, ojačijo nekatere, na novo vzpostavijo nekatere druge in zatrejo, uničijo tretje. Možganski nevroni se med razvojem in učenjem spreminjajo pod vplivom vklapljanja in izklapljanja določenih genov. Gre za velike spremembe na milijardah nevronov in na nepredstavljivih milijonih milijonov sinaps med njimi. Vse to pa poteka daleč najhitreje in najboljšeje v prvih letih življenja. Tako nastajajo nevrnske mreže in vzorci njihove aktivnosti, ki bodo določali prihodnje sposobnosti in vedenje, pa celo zdravje in srečo posameznika skozi vse prihodnje življenje. Nevronske poti in mreže, nastale med učenjem, vodijo in uravnavajo razumske, čustvene, fiziološke in fizične odzive na vse, kar zaznavamo in doživljamo znotraj in okrog sebe.

Zato imajo vzgojne spodbude odločilen vpliv na vedenje v mladostniških in zrelih letih. Raziskave kažejo, kako dobra zgodnja vzgoja otroku razvije empatijo, sposobnost vživljanja v sočloveka. Kako po zaslugi vzgoje postane sposoben sočustvovanja, pa tudi prevzemanja odgovornosti. Kako bo odrasel v etično osebnost. To so lastnosti, ki usposobijo človeka za osebno in družinsko srečo, za prijazne in ustvarjalne odnose s soljudmi. Taki posamezniki so pogoj za srečo ljudi okrog sebe.

Danes imamo empirične in znanstvene dokaze, kako pomembna je zgodnja vzgoja za razvoj razumskih zmogljivosti. Te pa so povezane tudi s

kakovostjo sožitja z drugimi. Otroci, ki v prvih treh letih pridobijo le reven besedni zaklad, bodo kot najstniki bolj nagnjeni k antisocialnemu vedenju. Enako se bo zgodilo s tistimi, ki malo berejo ali sploh ne berejo.

Otroci, ki so zgodaj izpostavljeni dvema jezikoma, recimo angleščini in japonščini, bodo doživeli tak razvoj nevronov slušnega sistema, da bodo pridobili sposobnost rojenih govorcev obeh jezikov, torej gladek govor brez tujega naglasa. To velja za prvih 7 do 8 mesecev življenja. Že dolgo pa je znano, da se po 8. letu starosti perfektно naučijo drugega jezika le geniji. Otrokom, ki v zgodnjih letih obvladajo dva jezika, se poveča leva polobla možganov.

“ V našem času, ko je upadlo spoštovanje etičnih vrednot, marsikje poskušajo praznino nadomestiti s pravilniki in zakoni. To delajo celo pametni ljudje v razvitih državah. A v ozračju brez prave etike tudi zakoni odpovejo. ”

Po raziskavi OECD je v Kanadi in ZDA 42 do 48 %, torej skoraj polovica državljanov med 16. in 65. letom, slabo pismenih, na tako imenovani ravni 1 ali 2. To so ljudje, ki s težavo izpolnjujejo preproste obrazce. Polovica ljudi na ravni 1 je slabega telesnega ali duševnega zdravja. Na ravni 5, torej odlični, sta pri slabem zdravju le 2 odstotka. Primerjava pismenosti med ZDA in Švedsko pokaže veliko razliko. Na Švedskem je približno 2-krat več ljudi na ravni 4 in 5 kot v ZDA. Raziskovalci menijo, da je ta razlika posledica boljše vzgoje v zgodnjih letih življenja na Švedskem.

Vzgoja lahko izboljša prihodnje zdravje na prav presenetljive načine.

Foto: arhiv Vzgoja

Otroci z določeno obliko (polimorfizmom) gena, ki uravnava presnovo serotonina, prenašalne snovi v možganih, postanejo v poznejšem življenju nagnjeni k depresiji. A v neki raziskavi se je pokazalo, da se ta genska okvara izrazi samo, če otroci odraščajo v revnem, nespodbudnem okolju. Če je okolje ugodno, otroci pridobijo odpornost proti tej resni duševni motnji. Odpornost pa se prek tako imenovanega epigenetskega mehanizma lahko celo prenese v naslednji rod, postane dedna.

Spričo svetovne krize si lahko zamislimo, da bodo politični voditelji prav kmalu vprašali starše, vzgojitelje in učitelje: ali lahko storite več, da bodo otroci odraščali v državljane, ki bodo razumeli, kaj je prav in kako se dela prav, in potem tudi ravnali prav? In kaj potrebujete, da boste to storili? Vzgojitelji in učitelji vedo že danes, kaj bodo odgovorili. "To lahko storimo, če nam boste dali več sredstev in več pooblastil za spremembe." Kot poudarjata Ludwig in Sawhill, potrebujemo dobre programe, s katerimi je treba: 1. posegati zgodaj, 2. posegati pogosto, in 3. posegati učinkovito.¹

Vede o možganih so dodatno osvetlile nekdanja empirična opazovanja

o pomenu napak pri zgodnji vzgoji. Čas zanjo je kritično omejen, pogosto ga tragično zamujamo. S tem smo otroka za vselej prikrajšali pri razvoju razuma, empatije, sposobnosti za učenje, obvladovanja čustev, sprejemanja vrednot. V času zgodnjega otroštva je otrok še posebej dojemljiv za travmatične izkušnje, za pomanjkanje spodbud in za napačne spodbude. Predvsem napake v zgodnjem otroštvu imajo lahko resne in trajne ali vsaj težko popravljive posledice. Upoštevanje teh spoznanj lahko močno izboljša učne in vzgojne uspehe.

Ljudje prereditko pomislimo, kaj pomeni vzgoja otroka za njegovo prihodnost in kaj pomeni vzgoja mladih za prihodnost naroda, celo človeštva. Brez nekega minimuma moralnih vrtilin ni mogoče imeti dobrih odnosov med ljudmi. Ne more biti uspelega zakona ali partnerstva, niti varnega doma in ne srečnega otroštva v družini. Ne more biti uspešnega podjetja ali ustanove, v kateri se zaposleni dobro počutijo, ustvarjalno delajo, radi hodijo v službo. Ne more biti dobrega reda v vsakdanjem funkcioniranju družbe. V našem času, ko je upadlo spoštovanje etičnih vrednot, marsikje poskušajo praznino nadomestiti

s pravilniki in zakoni. To delajo celo pametni ljudje v razvitih državah. A v ozračju brez prave etike tudi zakoni odpovejo. Iskanje lukenj se izplača, ponekod je postalo celo neke vrste vrlina. Odziv zakonodajalca je še podrobnejše predpisovanje. Pretirana urejenost pa siromaši spontanost, hromi ustvarjalnost, omejuje svobodo in otežuje življenje vsem.

Jasno je, da je mogoče raven etičnosti družbe izboljšati samo prek dobre vzgoje, ki izboljša vpogled v moralno dimenzijo človeškega vedenja in prek tega tudi vedenje samo. Vemo, da je mogoče blagodejno vplivati na razvoj značaja z zgodnjim predstavljanjem velikih kulturnih zgodb iz svetovne literarne zakladnice. O tem priča zelo uspešni projekt učenja viteških vrtilin na Jubilee Centru pedagoške fakultete birminghamske univerze.

Znanost kliče pedagoge

Človeška sreča je tesno povezana s stanjem etike v družbi. Pravočasne vzgojne spodbude so nepogrešljive za dober odnos do pomembnih etičnih vrednot. Družba, ki želi gojiti blaginjo in zdravje za vse, pravičnost, poštenje, strpnost, mir in demokracijo, družba, ki želi storiti kar največ za srečo svojih ljudi, mora znatno bolj upoštevati zakonitosti, ki jih odkrivajo vede o možganih, pedagoška veda in veda o vrednotah. Globalna družba si ne more več privoščiti, da ne bi upoštevala sporočil znanosti o pomenu najboljše možne vzgoje otrok za prihodnost civilizacije. Znanje je dosegljivo, potrebni pa so dodatni vložki truda in sredstev. To je tudi odgovor na vprašanje, zakaj sta prizadevanja ministrstva za izobraževanje sklenila podpreti foruma, kot sta SAZU in predsednik Republike. ■

Prispevek s posveta o etiki in vrednotah v vzgoji in izobraževanju, Brdo, 4. 9. 2013.

Opomba

1. Sawhill, Isabel V.; Jens, Ludwig (2007): *Success by ten: intervening early, often, and effectively in the education of young children. Report, the Brookings Institution.* Washington, DC: Policy Brief, št. 2.